

Antero Leitzinger

Tutkija, VT
Maahanmuuttovirasto
antero.leitzinger@migri.fi

Passi – mikä ja miksi se on?

Passi tarkoittaa monen mielessä samaa kuin kansalaisuus – kaksoiskansalainen on kahden passin haltija, passittomalla ei ole minkään maan kansalaisuutta. Toisaalta myös rikoksista epäillyt ja esimerkiksi 1860-luvulla ulkomaalaisten brittiläissyntyiset vaimot eivät saaneet sen maan passia, jonka kansalaisina silti pysyivät. Ulkomaalaisille ja kansalaisuudettomillekin puolestaan myönnetään muukalaispasseja, joita vuodesta 1922 kutsuttiin yleisesti Kansainliiton pakolaismatkoissaarin, norjalaisen tutkimusmatkailijan nimellä Nansen-passeiksi. Palestiinalaiset matkustavat usein asuinmaansa passilla, josta ei hevillä huomaa kansalaisuuden puuttumista. Kiinan tasavallan (Taiwanin) passit kelpaavat Suomessakin, vaikkei Suomi tunnusta niitä myöntävää hallintoa itsenäiseksi valtioksi.

Vanhemmat matkailijat muistavat passin taskuun mahtuvana vihkona, johon keräiltiin leimoja rajoilla. Siinä oli myös nimi, syntymäpäivä (ei tosin kaikkien maiden passeissa), kuva ja allekirjoitus, mutta sukupuoli ja biometriset tunnisteet ovat uudempia tietoja. Ennen passikuvien ja sormenjälkien aikaa passi oli yksi arkki, jossa kuvailtiin henkilön ulkonäköä ja matkailun tarkoitusta. Vaimo ja lapset voitiin luetella perheenpään passissa, leimoja saatiin joskus kestiekivareistakin. Kun 1950-luvulla päästiin nauttimaan pohjoismaisesta passivapaudesta, Ruotsiin sai risteillä yhtä vapaasti kuin Suomenlinnaan ja vasta Saksan rajalla kysyttiin passia. Nuoremmat ovat totuneet ajamaan Portugaliin asti rajoilla pysähtelemättä, mutta kantamaan passin sijasta henkilökorttia. Hieman hämmäntävää on, että matkailun vapautumisesta huolimatta passia tai henkilökorttia on 2000-luvulla alettu vaatia lentoasemilla ja satamissa, passintarkastajien sijasta lentoemäntien ja lipunmyyjien toimesta.

Passia on pidetty myös luotettavimpana henkilöllisyystodistuksena – senkin jälkeen kun sen voimassaolo matkustusasiakirjana oli päätynyt. Nykyisin tämä käyttötarkoitus tuntuu hämärtyneen. Hallinto-oikeudet tivaa- vat Maahanmuuttovirastolta hyväksytäänkö myös sotilaspasit, ajokortit, puolueiden jäsenkirjat, vihkitodistukset tai mitä merkillisimpiä muita asiakirjoja ulkomaalaisen henkilöllisyyden todistamiseksi. Eikö se olekaan enää juuri passi, joka on keksitty ainoaksi kansainvälisesti päteväksi henkilöllisyystodistukseksi silloin kun ei erikseen ole sovittu EU-maiden tavoin yhteisistä standardeista muille, luottokorttimallisille todistuksille? Ehkä jossain ravintolassa ikänsä voi todistaa vaikka kirjastokortilla, mutta jos vähänkään kannettaisiin huolta väärennöksistä, ulkomaalaisen lailliseksi henkilöllisyystodistukseksi hyväksyttäisiin vain passi – ja sekin monien maiden osalta vain diplomaattisesta hienotunteisuudesta.

Passin varsinainen käyttökelpoisuus piilee siinä, että koska kansainvälinen oikeus velvoittaa valtioita vastaamaan passiansa haltijoista ja kieltää omien kansalaisten maastakarkoitukset, heidät voidaan aina "passittaa" takaisin kotimaahansa. Jos valtio kieltäytyy päästämästä passinsa haltijoita takaisin, kuten Saksa juutalaisia 1938, heiltä aletaan vaatia passin lisäksi viisumia – tosin Saksa keksi leimata J-kirjaimella itävallanjuutalaisten passit, joihin ei liittynyt kansalais- eikä paluuoikeuksia.

Valitettavasti myös passien "viseeraaminen" tai vaihtoehtoisesti viisumivapaus on käynyt monille epäselväksi. Yhdysvaltain presidentti Donald Trump yritti kieltää maahan- tulon ulkomaalaisilta, jotka olivat jo saaneet viisumin ja siihen luottaen ostaneet lento-

lippunsa – viisumien mitätöintiä ilman yksilöllistä syytä voisi tällöin pitää kalliina sopimusrikkomuksena. Tavallisen viisumipakon pitäisi riittää siihen, että passin kelpoisuus, sen haltijan taustat ja matkan tarkoitus ehditään tarkistaa. Mitään erityistä maahantulokieltoa ei tarvita, sillä useimmat maat voivat evätä viisumin perusteluita (Suomikin salli valitus-oikeuden vasta 5.4.2011 alkaen) eikä mikään estäisi ohjeistamasta suurlähetystöjä hidastamaan viisumien myöntämistä entisestään. Toisaalta Euroopan unionin Turkille lupaama viisumivapaus on uhattuna maan ulko- ja sisäpolitiikan vuoksi, joilla ei pitäisi olla mitään tekemistä viisumivapauden kanssa. Arabiemiirikunnillakin on ollut 7.5.2015 alkaen viisumivapaus Schengen-maiden kanssa ilman EU-jäsenyysneuvotteluja ja vaikka maa teloitettiin naisen 13.7.2015. Viisumivapauden ainoan edellytyksen pitäisi olla, että pelkällä passilla tullee voidaan palauttaa kotimaahansa, elleivät olekaan tervetulleita. Tätä Turkki ei ole vastustanut, toisin kuin eräät muut maat.

Passeihin, viisumeihin ja maahantulokieltoihin liittyy paljon poliittista symboliikkaa ja mielenosoituksen mahdollisuuksia. Hurskastelevaa populismia on sekini, että periaatteessa saarnataan yleismaailmallisia ihmisoikeuksia mutta käytännössä estetään ulkomaalaisia lunastamasta lupauksia rajoittamalla laillista matkustamista. Turvapaikanhakijoilta ei tietenkään voi edellyttää passia, jos he pakenevat sitä myöntäviä viranomaisia. Jos hakemus kuitenkin hylätään ja lähettyvillä on kotimaan edustusto, ei passin hakemisesta kieltäytymiseen ole hyväksyttävää syytä ja viranomaiset voivat hakea sen sijaan palautettavalle laissez passer -asiakirjan tai muutoin sopia paluun järjestämisestä vasten tahtoaan. Tosin Sveitsi luopui sosiolla toivotomista yrityksistä palauttaa vastahakoisia turvapaikanhakijoita Iraniin ja päätti jo vuosia sitten myöntää kaikille oleskeluluvat. Joissakin maissa maahanmuuttoviranomaiset eivät tiedä, onnistuuko maasta poistaminen käytännössä poliisilta, jolla on omat keinonsa passittomuuden ratkaisemiseen.

Moni kuvittelee, että passi on haltijansa omaisuutta ja subjektiivinen oikeus matkailun edistämiseksi. Passit ovat kuitenkin myöntäjän omaisuutta ja vain ehdollisesti ”haltijansa” käytettävissä. Siksi passia ei saa turmella ja se voidaan takavarikoida. Amerikkalaisissa passeissa luettiin aikoinaan kommunistisia maita, joihin niillä ei saanut matkustaa. Alun perin passeja ei nimittäin vaadittu maahan tuloon, vaan maasta lähtöön! Venäjällä kukaan ei saanut liikkua edes paikkakunnalta toiselle ilman passia vuodesta 1719. Ranska vaati jo ennen vallankumousta kaikilta passia maasta poistumiseen.

Yleensä nykyaikaisten passien aikakausi lasketaan alkaneeksi vasta keväältä 1792,

John F. Heikkilän passi vuodelta 1930. Kuva: Siirtolaisuusinstituutin arkisto.

jolloin Ranska vaati ulkomaalaisia ilmoittautumaan viranomaisille Ranskan passin saamiseksi jo heti maahan tultuaan (eikä vasta maasta poistuakseen), Britannia seurasi esimerkkiä seuraavana vuonna ja Itävalta vuodesta 1799. Ulkomaalainen sai siis tulla ilman passia rajalle, mutta hänen kuten omienkin kansalaisten liikkumista maan sisällä ja lähtöä ulkomaille haluttiin valvoa. Napoleonin sotien jälkeen passi- ja viisumipakkoa höllennettiin. Vuodesta 1830 Euroopan ainoa linnoitettu raja oli Preussin ja Venäjän välillä, koska Venäjä halusi estää kapinallisten puolalaisten rajanylityksiä, eikä vuonna 1913 passia saati viisumia vaadittu missään päin Eurooppaa ennen Venäjälle (ja Suomeen) tai Turkkiin tuloa. Maailmansotien välillä matkailua ehdittiin vapauttaa vain jonkin verran ja vasta 1990-luvulla päästiin lähelle sadan vuoden takaisia oloja.

Passeja on siis vaadittu etenkin sota-ajan oloissa ensisijaisesti omien kansalaisten sotilaskarkuruuden ja pakolaisuuden estämiseen, vasta toissijaisesti ulkomaalaisvalvontaan. Kansalaisuuden sijasta asuinpaikkaan perustuvan sosiaaliturvan kasvu 1900-luvulla on kuitenkin tehnyt vapaasta liikkumisesta yhä kalliimpaa.

Matkailun edistämistä varten on kautta aikojen ollut mainetodistuksia ja suosituskirjeitä, joilla varustettiin etenkin lähettiläitä ja pyhiinvaeltajia, kierteleviä kisällejä ja kauppiaita. Aiheesta ei ole julkaistu kattavaa hakuteosta ainakaan suomeksi, vaikka arkistojen kätköistä löytyisi kauniita näytteitä kuvitukseksi ja passihistoria auttaisi hahmottamaan näiden jokaiselle nykyihmiselle tuttujen ja usein tunnelmallisten asiakirjojen sekä niihin liittyvien oikeudellisten ja poliittisten kysymysten perimmäistä luonnetta. Olivatpa passit tulleet jäädäkseen tai hävitäkseen muuttokirjojen, majoitusilmoitusten, porvarisoikeuksien ja viinakorttien tapaan, ne ovat olleet monille rakkaita ja heijastaneet aikansa arvoja sekä muuttuvia tarpeita.